

*Касаноглу С. О.,**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Національного гірничого університету*

ДОПУСТИМІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ПРЕДСТАВНИКАМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Стаття присвячена вирішенню питання щодо доцільності реалізації представниками громадянського суспільства норм кримінального процесуального права у формі застосування.

Ключові слова: норми кримінального процесуального права, реалізація норм, застосування норм, представники громадянського суспільства.

Постановка проблеми. Реалізація норм кримінального процесуального, як і норм інших галузей права здійснюється у чотирьох формах: використання, виконання, дотримання, застосування. Остання форма реалізації норм права є притаманною для учасників кримінального провадження, наділених владними повноваженнями. Однак останнім часом законодавець розглядає питання про доцільність наділення повноваженнями щодо реалізації норм процесуального права у формі застосування представників громадянського суспільства.

22 квітня 2015 р. Верховна Рада України прийняла за основу проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення ролі громадянського суспільства в боротьбі з корупційними злочинами» (реєстраційний № 1165 від 2 лютого 2014 р.) [1]. 4 червня 2015 р. цей проект Закону підписав Голова Верховної Ради України і надіслав до Президента України. Останній зробив істотні зауваження та пропозиції і надіслав проект до Українського Парламенту, де 3 жовтня 2017 р. його включено до порядку денного першої сесії VIII скликання [2; с 3]. Відтак, можна констатувати, що актуальність зазначеного законопроекту ні в політичному, ні в правовому, ані в теоретичному аспектах наразі не втрачена. Однак реалізація норм права громадськими організаціями та фізичними особами у формі застосування є проблемним питанням, зважаючи на те, що вони не мають владних повноважень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання допустимості застосування норм кримінального процесуального права представниками громадянського суспільства в загальному плані поставлене ще в 2010 р. В.Г. Лукашевичем [4]. Однак подальшого розвитку в науковій літературі зазначене питання так і не отримало.

Мета статті – з'ясувати питання про допустимість і доцільність визначення в законі суб'єктами застосування норм кримінального процесуального права осіб, які не мають владних повноважень на прикладі проекту Закону України № 1165 від 2 лютого 2014 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. У березні 2014 р. ініціатор і один зі співавторів законопроекту Ю. Тимошенко (на той час – кандидат в Президенти України) зазначила: «Коли цей закон почне діяти, він змінить країну за лічені тижні. Кожен, хто захоче боротися з безправ'ям, корупцією, а та

кож свавіллям чиновників всіх рівнів, отримає імперативний інструмент цієї боротьби» [5].

Сутність змін, які пропонували автори законопроекту в редакції від 2 грудня 2014 р. полягала у тому, що будь-яка фізична чи юридична особа надіялася правами: виявляти і фіксувати кримінальні правопорушення, передбачені статтями 364, 365, 365-2, 366, 368, 370 (усього шість складів) Кримінального кодексу України (далі – КК); обвинувальну заяву і додані до неї матеріали, які свідчать про вчинення корупційного кримінального правопорушення, – подати безпосередньо до суду, не повідомляючи про це органи досудового розслідування та прокурора, і підтримувати перед судом обвинувачення. Автори законопроекту, по суті, пропонували реанімувати порядок, що існував за КПК 1960 р. і згідно з яким кримінальні справи розглядалися судом в порядку приватного обвинувачення за трьома складами злочинів, якими шкода завдавалася приватним інтересам громадян. Автори проекту сукупність правових норм, якими вони пропонували доповнити чинний КПК, називали «інститутом приватного кримінального переслідування», хоча йшлося про переслідування злочинів, якими шкода завдається публічним інтересам. У главі 36 КПК, яка визначає підстави і процесуальний порядок здійснення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, встановлено, що норми кримінального процесуального права починають застосовуватися у стадії досудового розслідування і суб'єктами їх застосування винятково слідчий, прокурор керівник органу досудового розслідування, слідчий суддя. За законопроектом № 1165, такою особою мав стати приватний обвинувач, який вправі «звертатися до суду з клопотаннями про вживання заходів із забезпечення кримінального провадження *відповідно до цього Кодексу*», «звертатися до суду з кримінальним позовом» тощо.

Тобто ті норми, які за чинним КПК застосовуються винятково службовими особами органів досудового розслідування, прокуратури і суду, у разі прийняття проекту як закону отримали б право застосовувати приватні фізичні особи, які би в повному обсязі здійснювали підготовку кримінального позову до суду, використовуючи в певних випадках процесуальні повноваження державних службовців. І це попри те, що КПК 2012 р. відмовився від приватного обвинувачення у такому вигляді з причини того, що приватна особа має вкрай обмежені можливості з'ясувати обставини вчиненого кримінального правопорушення у обсязі, необхідному для звернення до суду зі «своїм» обвинуваченням.

Можна критично ставитися до положень законопроекту за багатьма параметрами (не відповідність доктринальним положенням кримінального процесу щодо змагальності, суміщення функцій суб'єктами, вільної оцінки доказів та ін.), але нас цікавить лише питання визначення у проекті закону суб'єк-

тами застосування норм кримінального процесуального права осіб, які не мають владних повноважень.

Критика законопроекту, висловлена Головним науково-експертним управлінням Верховної Ради України, посприяла доопрацюванню розгляданого законопроекту. У березні 2015 р. проект № 1165 було подано у новій редакції. Автори відмовилися від ідеї самостійної підготовки приватними особами кримінального позову до суду, але не відмовилися від того, що у певних випадках (за двома складами злочинів – статті 368 та 370 КК) «громадські активісти» будуть здійснювати громадське (а не приватне, як було у попередній версії проекту) обвинувачення як «помічники» слідчого, прокурора у виявленні і фіксації корупційних злочинів «підручними» засобами. Так, наприклад, правами громадського обвинувача в досудовому розслідуванні можуть стати «збирання доказів на підтвердження своєї заяви» (п. 3 ч. 4 ст. 59-1 проекту); «звернення до слідчого, прокурора з клопотанням про звернення до суду з клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження відповідно до цього Кодексу; а у разі відмови слідчого, прокурора – *безпосередньо до суду*» та ін. Водночас, статус громадського обвинувача згідно з редакцією проекту (ч. 6 ст. 479-1) дозволяє йому мати одночасно статус свідка і потерпілого чи іншого учасника провадження (за винятком слідчого, прокурора, судді).

Зважаючи на те, що застосування норм права, як відомо, спрямоване на індивідуальне регулювання суспільних відносин, дозволяти приватним особам, хоч і частково, застосовувати норми кримінального процесуального права видається нелогічним, таким, що суперечить традиційним, усталеним уявленням про суб'єктів застосування норм права, як про державних службовців. Це – по-перше.

По-друге, службові особи діють у кримінальному процесі на підставі визначених законом повноважень або, як зазначається у загальній теорії права, – «правообов'язків», які не можна не реалізувати в публічних інтересах [3, с. 56]. Для громадського обвинувача формула «правообов'язок» («право + обов'язок») не діє. У нього для реалізації своїх цілей є лише права, які він може використовувати за власним бажанням, зокрема і всупереч правовій позиції «офіційного» обвинувачення, здійснюваного слідчим та прокурором. Враховуючи, що далеко не кожен громадський обвинувач має юридичну освіту та стаж роботи у галузі застосування норм кримінального процесуального права, ефект від його (обвинувача – С.К.) участі у кримінальному провадженні може бути далеким від очікуваного ініціаторами законопроекту. Замість «помічника» слідчого і прокурора громадський обвинувач може перетворитися на чинник протидії нормальному, законному перебігу кримінального провадження.

По-третє, дані, отримані внаслідок «застосування» громадським обвинувачем спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації та надані громадським обвинувачем під час подання ним слідчому, прокурору заяви, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, за будь-яких умов, пропонується визнавати доказами (ч. 4 ст. 87 у редакції проекту). Тобто, якщо слідчий чи прокурор застосовують зазначені спеціальні технічні засоби, то вони зобов'язані дотримуватися процесуального порядку, визначеного відповідними процесуальними нормами, зокрема і в частині отримання дозволу слідчого судді. А якщо громадянин таємно застосовує такі технічні засоби, то він здійснює це на власний розсуд. Відтак, громадянин, з одного боку, на-

чебто й застосовує норми (бо здобуває «докази»), а з іншого боку, норми процесуального права його не стосуються (він не «зв'язаний» процесуальним порядком). Така ситуація здатна призвести до використання стороною обвинувачення громадських обвинувачів для здобування доказів у «спрощеному» (не обмеженому формальностями) порядку, що нестиме загрозу порушення конституційних прав громадян.

По-четверте, для слідчого, прокурора процесуальним законом передбачені випадки, коли він в силу різноманітних причин, має бути позбавлений права застосовувати норми права в конкретному кримінальному провадженні, тобто підлягає відводу, наприклад, якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача. Громадський обвинувач, який водночас має статус заявника, свідка тощо, не може бути відведений від участі у кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 479-1 проекту).

Висновки. Використовуючи вищевикладене, слід констатувати, що зазначені обставини є підставою для обґрунтованих сумнівів в об'єктивності застосування громадським обвинувачем норм кримінального процесуального права, а відтак й у доцільності віднесення громадського обвинувача до числа осіб, які вправі реалізувати норми кримінального процесуального права у формі їх застосування. У подальшому варто продовжити дослідження доцільності реалізації представниками громадянського суспільства норм кримінального процесуального права у інших, окрім застосування, формах в кримінальних провадженнях, де вони не є зацікавленими учасниками.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення ролі громадянського суспільства в боротьбі з корупційними злочинами : проект Закону України [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52602.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення ролі громадянського суспільства в боротьбі з корупційними злочинами : Закон України з пропозиціями Президента України від 19.06.2015 (доопрацьований) [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52602.
3. Про порядок денний сьомої сесії Верховної Ради України восьмого скликання : Постанова Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 42–43. – Ст. 385.
4. Лукашевич В.Г. До визначення поняття правоохоронної діяльності // Акт. проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 5 листопада 2010 р., м. Запоріжжя: у 3 ч. – Запоріжжя : Юрид. ін-т ДДУВС. – 2010. – Ч. 1. – С. 71–73.
5. Громадський обвинувач. Хто як не ми самі? [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www2.tymoshenko.ua/antikoruptionsiya/gromadskij-obvinuvach-hto-yak-ne-mi-sami/>.

Касапоглу С. А. Допустимість застосування норм кримінального процесуального права представниками громадянського суспільства

Анотація. Стаття посвячена решению вопроса о целесообразности реализации представителями гражданского общества норм уголовного процессуального права в форме применения.

Ключевые слова: нормы уголовного процессуального права, реализация норм, применение норм, представители гражданского общества.

Kasapoglu S. Admissibility of the use of the standards of criminal procedural law by representatives of civil society

Summary. The article was devoted to the decision on the expediency of the realization of the standards of criminal pro-

cedural law by the representatives of civil society in the form of application.

Key words: standards of criminal procedural law, realization of standards, application of norms, representatives of civil society.